

บทความ

อภัยวิถีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

สุรพล ทวีศักดิ์

ในชีวิตประจำวัน เราคุ้นเคยกันดีกับคำพูดที่ว่า “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” หรือ “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร” เพราะเป็นคำที่เรามักใช้ปลอบใจตัวเอง เป็นแง่คิด หรือเป็นเหตุผลที่ใช้ยุติปัญหาการกระทบกระทั่ง ปัญหาขัดแย้งบางอย่างในชีวิตประจำวันที่เราไม่ต้องการให้เกิดความรุนแรงบานปลาย และเสียหายแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ซึ่งหมายความว่าเราเชื่อโดยสามัญสำนึกว่าการให้อภัยเป็นวิธีที่ดีอย่างหนึ่งในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

ในทางตรงกันข้าม การไม่รู้จักเรียนรู้ที่จะให้อภัย นอกจากอาจก่อความหายนะในระดับบุคคลแล้ว ยังอาจก่อความหายนะในระดับสังคมประเทศชาติหรือแม้แต่ระดับโลกได้ด้วย ขอให้พิจารณาจากเนื้อหาของข้อความข้างล่างนี้

“ลองทายเขาไม่รู้ว่าตีกันเพราะอะไร แล้วก็แก้ปัญหาอะไร เพียงแต่ว่าจะต้องเอาชนะ แล้วใครจะชนะ ไม่มีทางอันตรายทั้งนั้น มีแต่แพ้ คือต่างคนต่างแพ้ ผู้ที่เผชิญหน้ากับแพ้ แล้วที่แพ้ที่สุดก็คือประเทศชาติ...แล้วจะมีประโยชน์อะไรที่จะทนงตัวว่าชนะ เวลาอยู่บนกองซากปรักหักพัง”^๑

^๑ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานแก่ พลเอกสุจินดา คราประยูร และ พลตรีจำลอง ศรีเมือง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ หลังจาก

“มองไปที่ประวัติศาสตร์ของสงครามโลกครั้งที่หนึ่งดูซิ หลังจากที่ทหารเยอรมันต้องพ่ายแพ้สงคราม พวกเขาได้พักรบ แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว เมล็ดพันธุ์ดังกล่าวของสงครามโลกครั้งที่สองได้รับการบ่มเพาะขึ้นมา ภายในวงจิตของประชาชนชาวเยอรมัน เป็นความรู้สึกที่ว่า เราเป็นผู้พ่ายแพ้ และเราจะต้องไม่ลืมความพ่ายแพ้ครั้งนี้”^๒

การมุ่งหมาย “เพียงแต่ว่าจะต้องเอาชนะ...” และการพยายามตอกย้ำความรู้สึกว่า “เราเป็นผู้พ่ายแพ้ และเราจะต้องไม่ลืมความพ่ายแพ้ครั้งนี้” เป็นวิธีคิดที่นำไปสู่ความขัดแย้งไม่จบสิ้น และเป็นการหมกมุ่นอยู่กับความเจ็บปวด ผูกพยาบาทว่าจะต้องหาทางแก้แค้นให้ได้ ความคิดเช่นนี้ทำให้เกิดการจองเวร ประวัติศาสตร์ได้ยืนยันว่าปฏิบัติการจองเวรของชาวเยอรมันที่นำโดยเผด็จการฮิตเลอร์ คือสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการเกิดสงครามโลกครั้งที่สองที่มีทหารและพลเรือนล้มตายกว่าห้าสิบล้านคน^๓ นี่คือตัวอย่างที่ยืนยันถึงกรรมตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “แต่

เกิด “เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ” หรือ “พฤษภาเลือด” (ที่มานิตยสาร ค.คน ฉบับประจำเดือนกันยายน ๒๕๕๐).

^๒ บทสัมภาษณ์ขององค์ไคลมาเร ว่าด้วย “วัฒนธรรมความเมตตา” ที่มาของข้อมูล <http://www.midnightuniv.org/miduuu/page3.thm>

^๓ ประทุมพร วัชรเสถียร. *โลกร่วมสมัย: ตอบคำถามคนรุ่นใหม่*. (กรุงเทพฯ: ปาเจรา, ๒๕๔๘). หน้า ๗๔.

ไหนแต่ไรมา ในโลกนี้ เรายังมีระเบียบด้วยการจองเวร มีแต่
ระเบียบด้วยการไม่จองเวร นี่เป็นกฎตายตัว”^๔

การจองเวรเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับการให้อภัย ในขณะที่
การจองเวรก่อความรุ่มร้อนในใจ ทำให้เกิดการ
กระทบกระทั่ง หรือความขัดแย้งบานปลายยืดเยื้อที่อาจ
ก่อความเสียหายทั้งในระดับปัจเจกบุคคล สังคม หรือ
แม้แต่ระดับโลก แต่การให้อภัยกลับช่วยลดความรุ่มร้อนใน
ใจ ยิ่งความสงบเย็นให้เกิดขึ้น รักษามิตรภาพและความ
สงบสุขในความสัมพันธ์ของผู้คน สังคม และโลก
บทความนี้มุ่งศึกษา “การให้อภัย” (Forgiveness) หรือ
“อภัยวิธี” ในทัศนะของพระพุทธศาสนา และทดลองเสนอ
การประยุกต์ใช้กับแนวทางสันติวิธีและสมานฉันท์ในสังคม
บ้านเรา ซึ่งกำลังเผชิญกับความยุ่งยากของปัญหาสาม
จังหวัดชายแดนภาคใต้ และปัญหาความแตกแยกทาง
ความคิดอันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่
ดำเนินต่อเนื่องมาตั้งแต่ฝ่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อ
ประชาธิปไตยออกมาเดินขบวนประท้วงขับไล่ (อดีต)
นายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร จนเกิดรัฐประหาร ๑๙
กันยายน ๒๕๔๙ แต่ความขัดแย้งรุนแรงในรูปแบบ
ต่างๆ ยังคงดำเนินเรื่อยมาจนบัดนี้ และไม่มีใครคาดเดาได้
ว่าจะยุติลงเมื่อใด(บทความนี้เขียนเสร็จเมื่อต้นเดือน
ตุลาคม ๒๕๕๐)

ผู้เขียนขอแยกประเด็นของการพิจารณาออกเป็นสี่
ประเด็น คือ (๑) ความหมายของ “การให้อภัย” (๒)
เหตุผลของการให้อภัย ซึ่งอาจแยกเป็นเหตุผลทาง
อภิปรายทางจิตวิทยา และทางจริยศาสตร์ (๓) ปัญหา
การใช้อภัยวิธีในกรอบโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม
ไทย และ (๔) การประยุกต์ใช้อภัยวิธีกับแนวทางสันติวิธี
และสมานฉันท์ในสังคมไทย

ความหมายของ “การให้อภัย”

ในชีวิตประจำวันที่เราต้องอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นๆ ย่อมมี
โอกาสที่จะเกิดการกระทบกระทั่งและความขัดแย้งต่างๆ
ขึ้นได้เสมอ ทั้งในระหว่างบุคคล ในครอบครัว วงศาคณา
ญาติ หรือการกระทบกระทั่งขัดแย้งในระดับสังคม วิธี
แก้ปัญหา ถ้าไม่ตอบโต้ให้สาสมแบบตาต่อตาฟันต่อฟัน ก็
ต่างฝ่ายต่างเลิกรากันไปคนละทางไม่ยุ่งเกี่ยวกัน
อีกต่อไป แต่ในใจอาจเก็บความขุ่นแค้นเอาไว้ รอวันปะทุ
ขึ้นมาอีกเมื่อใดก็ได้ถ้ามีสาเหตุมากระตุ้น หรือไม่ก็หาทาง
ปรับความเข้าใจให้อภัยและยอมรับการอภัยซึ่งกันและกัน
ดังนั้น โดยปกติแล้วการให้อภัยจึงเป็นการแสดงออกใน
ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือผู้ให้อภัย กับผู้รับ
การให้อภัย การให้อภัยใช้กับเรื่องของบุคคล เพราะเฉพาะ
มนุษย์เท่านั้นในโลกแห่งประสบการณ์ปกติที่เป็นสัตว์
จริยธรรมซึ่งสามารถเข้าใจและรับผิดชอบการกระทำของ
ตนเองได้^๕ คือเราจะเรียกร้องการให้อภัยจากบุคคลปกติ
ที่มีวุฒิภาวะรู้จักผิดผิดชอบชั่วดีแล้วเท่านั้น เราจะไม่
เรียกร้องการให้อภัยจากเด็กๆ ที่ยังไม่สามารถรู้เรื่องผิด
ชอบชั่วดี คนวิกลจริต และสัตว์เดรัจฉานที่แสดง
พฤติกรรมตามสัญชาตญาณ

แต่ถึงแม้โดยปกติการให้อภัยจะเป็นเรื่องของคนสอง
ฝ่ายก็ตาม บางทีเราก็ใช้การให้อภัยกับตัวเราเอง เช่น เรา
มักได้ยินคนพูดเสมอว่า “ต่อความผิดครั้งนี้ ผม/ฉันจะไม่
ยอมให้อภัยตัวเองเด็ดขาด” หรือมีคำแนะนำในเชิง
จิตวิทยาที่อาจช่วยเยียวยาความเจ็บปวดในใจของบางคน
ที่กำลังจมอยู่กับความผิดพลาดที่ตนเองอาจไม่ได้ตั้งใจหรือ
ปรารถนาให้เกิดขึ้น เช่นว่า “ทุกคนมีโอกาสผิดพลาดได้
เสมอ มนุษย์เราควรเรียนรู้ที่จะให้อภัยในความผิดพลาด
ของตนเอง” เป็นต้น แต่ในที่นี้เมื่อพูดถึงการให้อภัยเราจะ

^๔ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวจนในธรรมบท. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
(นนทบุรี: ช่อมะไฟ, ๒๕๓๑). หน้า ๗.

^๕ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. “การให้อภัย” ใน ธนศ วงศ์ยาน-
นาวา (บรรณาธิการ). จักรวาลวิทยา: บทความเพื่อเป็นเกียรติ
แก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๙). หน้า
๕๓๘.

เจาะจงเฉพาะที่เป็นกรปฏิบัติต่อกันระหว่างคนสองฝ่ายเท่านั้น

ความหมายของการให้อภัยคืออะไร? ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.๒๕๒๕ (น. ๙๑๗) “อภัย” หมายถึง “ความไม่มีภัย, ความไม่ต้องกลัว” “ให้อภัย” หมายความว่า “ยกโทษให้” ความหมายนี้แสดงนัยอยู่แล้วว่าการให้อภัยเกิดจากการที่มีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กระทำ และอีกฝ่ายเป็นผู้ถูกกระทำ ซึ่งผู้ถูกกระทำเป็นฝ่ายที่ยกโทษให้แก่ผู้กระทำ ในชีวิตประจำวันเรามักได้ยินคนพูดคำว่า “ขออภัย” ซึ่งหมายถึงขอให้ฝ่ายที่ยกโทษให้ในความผิดที่ตนเองได้กระทำแก่เขาโดยมีเจตนาหรือไม่ก็ตาม แต่บางทีเราก็ใช้คำนี้เป็นการแสดงมารยาททางสังคม เช่น “ขออภัยในความไม่สะดวก” “ขออภัยที่ทำให้ต้องรอนาน” ฯลฯ แต่โดยทั่วไปแล้ว การให้อภัยอาจมีทั้งการยกโทษให้แก่ผู้ที่แสดงความสำนึกผิดแล้วขออภัย และอาจมีการให้อภัยแม้อีกฝ่ายจะไม่แสดงความสำนึกผิดหรือขออภัยก็ตาม โดยปกติอย่างหลังจะปฏิบัติได้ยากกว่า

คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับการให้อภัย คือ “อโหสิกรรม” ตามพจนานุกรมฉบับเดียวกัน (น.๙๒๕) หมายถึง “การเลิกแล้วต่อกัน, การไม่เอาโทษกัน” ซึ่งน่าจะมีความหมายในทำนองว่ามีฝ่ายหนึ่งทำผิดต่ออีกฝ่ายหรือทั้งสองฝ่ายอาจทำผิดต่อกันและกัน และเรื่องก็ยุติลงโดยเลิกแล้วต่อกันไป ไม่เอาโทษไม่เอาผิดกันซึ่งก็คือให้อภัยกันนั่นเอง ในชีวิตประจำวันเรามักใช้คำที่มีความหมายทำนองเดียวกันนี้ เช่น เราพูดว่า “ไม่เป็นไร” เพื่อต้องการบอกว่าเราไม่ถือสา หรือไม่สนใจในเรื่องที่คนอื่นกระทำกับเรา แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “ไม่เป็นไร” อาจมีความหมายได้มากกว่าคำว่า “ให้อภัย” และ “อโหสิกรรม” เพราะบางทีเราพูดว่า “ไม่เป็นไร” ในความหมายที่ไม่เกี่ยวกับการยกโทษให้หรือเลิกแล้วต่อกัน แต่เป็นการพูดจากสภาพจิตใจที่ยอมจำนนต่อสภาพปัญหาบางอย่าง เช่น ผู้หญิงบางคนที่ชินชากับพฤติกรรมของสามีที่มักกลับบ้านดึกเป็นประจำ อาจพูดปลอบใจตนเองว่า “ไม่เป็นไร” ในคตินี้มักจะคอยสามีจนดึกดื่นโดยไม่ปรินึก

บ่นที่สามีลืมไปว่าคืนนี้เธอเข้าครัวทำกับข้าวที่สามีชอบ และหัวท้อรอทานข้าวกับสามีในวันครบรอบการแต่งงาน การพูด “ไม่เป็นไร” ในสภาพการณ์เช่นนี้อาจทำให้บางคนเข้าใจว่ามีความหมายคล้ายกับที่เราพูดกันว่า “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” เพราะไม่อยากให้เป็นเรื่องเป็นราว แต่การ “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” ในลักษณะยอมจำนนหรือทนแบกรับปัญหาเช่นนี้ไม่ตรงกับ ความหมายของคำว่า “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” ตามหลักพุทธศาสนาแท้ทีเดียว

การปลงหรือปล่อยวางตามหลักพุทธศาสนา คือ “การปลงอนิจจัง” เกิดจากการมีปัญญาเข้าถึงความจริงตามกฎธรรมชาติแล้วไม่ยึดติด ไม่ประมาท ไม่ใช่ปลงเพียงเพื่อสบายใจอย่างเดียว แต่เป็นการปลงที่ทำให้สบายใจด้วยตื่นตัวเร่งแก้ปัญหา และสร้างสรรค์ความดีต่างๆบนพื้นฐานของความเข้าใจความจริงด้วย^๖

ดังนั้น คำว่าให้อภัย อโหสิกรรม ปลง หรือปล่อยวาง จึงมีความหมายเกี่ยวเนื่องหรือคาบเกี่ยวกันในลักษณะที่ว่า ให้อภัยก็คือยกโทษให้เพราะมีเจตนาที่จะเลิกแล้วต่อกันไม่เอาโทษกัน และที่ตั้งใจเลิกแล้วต่อกันได้เพราะสามารถปลงหรือปล่อยวางได้เนื่องจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นความจริง เช่น อาจเห็นว่าการให้อภัยหรือการไม่พยายามทวงแค้นเป็นเรื่องที่มีคุณค่าในตัวเองเพราะสภาวะจิตที่ให้อภัยช่วยลดความเจ็บปวด ชื่นแค้น รุ่มร้อนที่รุมเร้าจิตใจ (ช่วยละกิเลสที่เรียกว่าโทสะ) และเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมอย่างสันติ เป็นต้น

ในทางปฏิบัติการให้อภัยต้องอาศัยพื้นฐานจิตใจที่มีเมตตา เช่น เมื่อเราถูกคำด้วยคำหยาบคายเราควรจะทำอย่างไร? พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า ให้เราเรียนรู้ที่จะมีสติควบคุมจิตไม่ให้แปรปรวน ไม่ตอบโต้ด้วยความโกรธ และให้แผ่เมตตาต่อผู้กระทำต่อเรา ดังนี้

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พิมพ์ครั้งที่ ๖. พุทธธรรม. (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘). หน้า ๗๗-๗๘.

“...คุณก่อนิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลจะกล่าวโดยกาลอันสมควรหรือไม่สมควรก็ตาม จะกล่าวด้วยเรื่องจริงหรือไม่จริงก็ตาม จะกล่าวด้วยคำอ่อนหวานหรือคำหยาบคายก็ตาม จะกล่าวด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์ก็ตาม จะกล่าวด้วยจิตเมตตาหรือด้วยโทสะก็ตาม...พวกเธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวน เราจักไม่เปล่งวาจาหลวม เราจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ เราจักมีจิตเมตตา ไม่มีโทสะภายใน เราจักแผ่เมตตาจิตไปถึงบุคคลนั้น และเราจักแผ่เมตตาจิตอันใหญ่ยิ่ง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ไปตลอดโลก ทุกทิศทุกทางซึ่งเป็นอารมณ์ของจิตนั้นดังนี้ คุณก่อนิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงศึกษาค้นหาการดังที่กล่าวมาแล้ว”^๗

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว เราอาจแบ่งการให้อภัยในทางปฏิบัติเป็นสองช่วงหลักๆ คือ ช่วงเผชิญเหตุ คือการให้อภัยในขณะที่เรากำลังอยู่ในฝ่ายเป็นผู้ถูกกระทำ เช่นถูกตำหนิด้วยคำหยาบเป็นต้น ในกรณีเช่นนี้เราต้องมีสติกำกับจิตใจไม่ให้แปรปรวนด้วยอารมณ์โกรธ ไม่ติดใจในการกระทำของอีกฝ่าย และแผ่เมตตาให้อีกฝ่าย ส่วนช่วงที่สองคือช่วงบ่มเพาะความเมตตา คือเราพึงฝึกจิตให้มีเมตตาอยู่เป็นนิตย์ด้วยการหมั่นแผ่เมตตาให้สรรพชีวิต เพื่อสร้างพื้นฐานอุปนิสัยที่มีเมตตา ให้มีเมตตาเป็นพื้นจิต เมื่อเผชิญเหตุก็จะสามารถให้อภัยได้โดยง่าย หรือโดยปกติ นิสัย มีอภัยวิธีเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีงามของตนเอง คือการดำเนินชีวิตที่เรียนรู้ที่จะเข้าใจ และมีความรักอย่างลึกซึ้งต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์ และสรรพชีวิต

เหตุผลของการให้อภัย

ทำไมเราจึงควรให้อภัย? ผู้เขียนคิดว่ามีเหตุผลสนับสนุนว่าเราควรให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์อย่างน้อยสามเหตุผล คือเหตุผลทางอภิปราย จิตวิทยา และจริยธรรม

เหตุผลทางอภิปราย เป็นเหตุผลด้านความเป็นจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ ซึ่งพระพุทธศาสนาองว่ามนุษย์มีธรรมชาติโน้มเอียงในทางที่จะให้อภัย ความโน้มเอียงดังกล่าวนี้เป็นคุณสมบัติด้านบวกของจิตที่เรียกว่า “กุศลมูล” ที่มีอยู่สามลักษณะ คือ ความไม่โลภ (อโลภะ) ความไม่โกรธ (อโทสะ) และความไม่หลง (อโมหะ) ความไม่โลภ อาจแสดงตัวออกเป็นความเสียสละ เอื้ออาทร ความไม่โกรธอาจแสดงตัวออกเป็นความเมตตาให้อภัย และความไม่หลงอาจแสดงตัวออกเป็นปัญญาที่รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต การให้อภัยจึงเป็นธรรมชาติของจิตส่วนที่เป็นความไม่โกรธหรือความมีเมตตาบวกกับความไม่หลงหรือความมีปัญญาเข้าใจความเป็นจริง เมื่อมนุษย์สามารถที่จะไม่โกรธหรือมีความเมตตา และเข้าใจความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้ มนุษย์ก็สามารถให้อภัยได้ *ความสามารถให้อภัยได้จึงเป็นศักยภาพที่เป็นธรรมชาติของจิตใจมนุษย์* เราจึงเชื่อมั่นโดยสามัญสำนึกว่ามนุษย์ย่อมสามารถให้อภัยในความผิดพลาดบกพร่องของกันและกันได้ ดังนั้น มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาจึงมีธรรมเนียมการกล่าวขอโทษขอภัยกันเป็นปกติเมื่อรู้ตัวว่าได้ทำหรืออาจทำผิดต่อผู้อื่นทั้งด้วยการแสดงออกทางกิริยาท่าทาง การพูดจา หรือแม้แต่การคิดไม่ถึง

การให้อภัยคือรูปแบบของการไม่ใช้ความรุนแรงหรืออหิงสา เป็นการแสดงออกของจิตที่ประกอบด้วยเมตตา หรือความรู้สึกรับผิดชอบและเคารพต่อสรรพชีวิต ซึ่งเป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ ดังที่ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอธิบายว่า

“ความก้าวร้าวก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ด้วย แต่มันไม่ใช่ส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญแต่อย่างใด อหิงสา หรือการไม่ใช้ความรุนแรงได้รับการกล่าวว่าเป็นความรู้สึกของความเมตตา และความรู้สึกของการเป็นห่วงเป็นใย ความเมตตาไม่ใช่ความรู้สึกอันหนึ่งของความสงสาร ความเมตตาเป็นความรู้สึกที่แท้จริงอันหนึ่งของความรับผิดชอบ

^๗ กกุญฺมสูตร ม. ม. ๒๖๗.

และเคารพต่อสรรพชีวิต ด้วยเหตุนี้ อารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับความรักและความเมตตาเอาใจใส่จึงเป็นรากฐานเกี่ยวกับการอยู่รอดของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ อหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงจึงไปด้วยกันอย่างดีกับธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์”^๔

จากข้อความนี้เราจะเห็นความสัมพันธ์ของ “เมตตา – อหิงสา” คือเมื่อจิตมีเมตตาหรือความรักความปรารถนาดีย่อมทำให้เกิดอหิงสาคือความไม่คิดเบียดเบียนหรือใช้ความรุนแรงกับเพื่อนมนุษย์ (และสรรพสิ่ง) และจากตรงนี้เราสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ของ “เมตตา – อหิงสา – อภัย” เท่ากับเมื่อเมตตาก็อหิงสาก็อหิงสาก็อภัย คือเมื่อมีเมตตาเป็นพื้นจิตอยู่แล้วก็ไม่คิดเบียดเบียน เมื่อไม่คิดเบียดเบียนก็อภัยได้โดยไม่มีเงื่อนไข คืออภัยได้แม้ว่าฝ่ายตนจะถูกเบียดเบียน หรือถูกกระทำด้วยความดูถูกเหยียดหยามหรือเกลียดชัง หรือเราอาจอธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่าอหิงสากับอภัยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือมีบทบาทสนับสนุนกันและกัน อหิงสาคือสำนึกที่จะไม่เบียดเบียน ไม่ใช้ความรุนแรงต่อใครๆ แม้แต่ศัตรูผู้รุกราน อภัยคือความสามารถที่จะไม่โกรธแค้น ไม่ผูกพยาบาทจองเวรแค้นใครๆ แม้แก่ศัตรูผู้รุกราน ในแง่การให้อภัยจึงทำให้แนวทางการต่อสู้แบบอหิงสาเป็นจริงได้ แต่ในทางกลับกันเพราะจิตไม่คิดจะเบียดเบียนการให้อภัยจึงเป็นไปได้จริง ทั้งอหิงสาและการให้อภัยมีพื้นฐานมาจากเมตตา อันเป็นธรรมชาติของจิตที่ดั่งใจของมนุษย์ เราจึงกล่าวได้ว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีพื้นฐานจิตใจที่ดั่งใจ มนุษย์จึงสามารถที่จะดำเนินชีวิตอย่างไม่เบียดเบียนและให้อภัยได้ ความไม่เบียดเบียนและการให้อภัยจึงเป็นความโน้มเอียงตามธรรมชาติของมนุษย์

คำถามคือ ถ้าโดยพื้นฐานแล้วมนุษย์มีจิตใจที่ดั่งใจ และมีความโน้มเอียงที่จะไม่เบียดเบียนและให้อภัย แต่ทำไมในชีวิตประจำวันเราจึงพบอยู่เสมอว่ามนุษย์มักใช้ความเกลียดชัง ความรุนแรง การแก้แค้นต่อกันและกันอยู่

เสมอทั้งในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และในความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่างๆ ประเด็นนี้พระพุทธศาสนาบอกว่า เพราะธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้มีแต่เฉพาะด้านที่ดีงามเพียงด้านเดียว มนุษย์ยังมีธรรมชาติด้านที่ชั่วร้ายที่พุทธศาสนาเรียกว่า “อกุศลมูล” คือมีความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อโดยพื้นฐานมนุษย์มีธรรมชาติทั้งด้านดีงามและชั่วร้าย มนุษย์จึงทำดีบ้างชั่วบ้างสลับกันไป แต่จากข้อความข้างต้นที่ว่า “ความก้าวร้าวก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ด้วย แต่มันไม่ใช่ส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญแต่อย่างใด...” แสดงว่าธรรมชาติด้านร้ายไม่ใช่ “แก่นสาร” (Essence) ของความเป็นมนุษย์ซึ่งเราสามารถเข้าใจได้จากคำอธิบายของพระพุทธศาสนาที่ว่า เราเกิดมาเป็นมนุษย์ได้ก็ด้วยกรรมดีจำนวนหนึ่ง (กรรมชั่วก็ส่งผลต่อเราเช่นกัน แต่ส่งผลในลักษณะบั่นทอนต่อความเป็นมนุษย์ทั้งในแง่ร่างกายและจิตใจ ชะกรรมบางอย่างและด้วยกรรมดีที่ส่งผลให้เราได้สภาพเป็นมนุษย์นั้นก็จะทำให้เรามีต้นทุนที่จะทำกรรมดียิ่งๆ ขึ้น ซึ่งหมายถึงเราได้พัฒนาธรรมชาติด้านที่ดีงามของมนุษย์ (คือคุณลักษณะทางจิตและพฤติกรรมที่แสดงออกบนพื้นฐานของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง) ให้งอกงามไปพลั่กขึ้นเรื่อยๆ และโดยปริยายก็เท่ากับว่าธรรมชาติด้านชั่วร้ายที่ถูกชำระล้างให้ลดลงเรื่อยๆ จนถึงที่สุดก็หมดสิ้นไปได้ คงเหลือแต่ธรรมชาติด้านที่ดีงาม และเมื่อนั้นมนุษย์ก็ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยเมตตา อหิงสา อภัย ได้อย่างเป็นปกติโดยไม่ต้องฝืนต่ออิทธิพลของธรรมชาติด้านที่ชั่วร้ายภายในจิตของตนเองอีกต่อไป ดังคำภีร์ทางพระพุทธศาสนาบันทึกว่า พระอรหันต์และพระพุทธเจ้าล้วนมีจิตเมตตาต่อมิตร ศัตรู และสรรพชีวิตอย่างเสมอเหมือนกัน

อีกประการหนึ่ง พระพุทธศาสนาบอกว่า สภาวะทางธรรมชาติและสรรพสิ่งล้วนเป็น “อนัตตา” ความหมายของอนัตตาค่อนข้างซับซ้อนกลายเป็นประเด็นถกเถียงทางปรัชญาหรือแม้แต่วิทยาศาสตร์มาทุกยุคทุกสมัย ในที่นี้ผู้เขียนมุ่งความหมายตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า อนัตตาคือ “สภาวะที่สรรพสิ่งในธรรมชาติดำรงอยู่อย่างอิงอาศัย

^๔ ทะโลลามะ, อ้างแล้ว.

กันและกัน ไม่มีอัตตาตัวตนหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวมันเองโดยไม่อิงอาศัยหรือเกี่ยวข้องในเชิงเป็นเหตุปัจจัยกับสรรพสิ่งในธรรมชาติ” โดยเฉพาะการดำรงอยู่ของชีวิตเราต้องอาศัยบุคคลอื่นๆ ถูกหล่อหลอมด้วยระบบสังคมและวัฒนธรรม อาศัยดิน น้ำ ไฟ อากาศ แสงอาทิตย์ ชีวิตพืช สัตว์ จุลินทรีย์และอื่นๆ การมองเห็นความเป็นจริงเช่นนี้พระพุทธศาสนาเชื่อว่าจะทำให้จิตผ่องแผ้ว หมดจดจากความรู้สึกหรือความยึดถือว่ามีตัวของตัว จึงทำให้เราไม่เห็นแก่ตัว^๙ ท่านติช นัท ฮันห์ พระภิกษุในพระพุทธศาสนานิยามเช่นชาวเวียดนาม กล่าวในเชิงภาพพจน์ว่า “การเห็นอนัตตาคือการประจักษ์ในหน้าตาที่แท้จริงของชีวิต” ทำให้จิตใจเราเกิดความเมตตากรุณา ดังข้อความที่ว่า

“ความเมตตา-กรุณา เป็นผลจากความเข้าใจ การปฏิบัติตามโพธิมรรค คือการประจักษ์ในหน้าตาที่แท้จริงของชีวิต นั่นคือหน้าตาที่แท้ของอนัตตา ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นอนัตตาและปราศจากตัวตนเอกเทศ สักวันหนึ่งทุกสิ่งทุกอย่างต้องสูญสลายไป...เมื่อบุคคลมองลึกลงในอนัตตภาวะของสรรพสิ่ง ทำให้การมองของเขาจะสงบเยือกเย็น การเป็นอนัตตาจะไม่ทำให้หัวใจและความคิดของเราลั่นคลอน...ตรงกันข้ามความเมตตา-กรุณาช่วยทำให้บุคคลเข้มแข็งมากขึ้น”^{๑๐}

ดังนั้น เหตุผลทางอภิปรายตามมุมมองของพระพุทธศาสนา จึงบอกเราว่าการให้อภัยเป็นการกระทำที่มีคุณค่าในตัวเอง เพราะเป็นการกระทำที่สะท้อนออกมาจากหรือมีพื้นฐานมาจากธรรมชาติด้านที่ดียิ่งอันเป็น

ธรรมชาติที่เป็นแก่นสารของความเป็นมนุษย์ “แก่นสาร” ในที่นี้คือภาวะคุณธรรมบางอย่างที่ส่งผลให้เราเกิดมาเป็นมนุษย์ และทำให้เราพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้ประณีตงดงามยิ่งขึ้น และนอกจากนี้ตามสภาวะความเป็นจริงตามธรรมชาติ ชีวิตเราและสรรพสิ่งต่างดำรงอยู่อย่างอิงอาศัยกันและกัน การให้อภัยจึงเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับธรรมชาติด้านที่ดียิ่งในจิตใจของเรา และเป็นการปฏิบัติสอดคล้องตามความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติดังที่ว่ามานี้

เหตุผลทางจิตวิทยา คือการนึกถึงอกเขาอกเรา โดยเอาความรู้สึกของตนเองเป็นข้อเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ ว่าเราชอบสิ่งใด เราก็อยากให้ใครปฏิบัติในสิ่งที่เราชอบ เราไม่ชอบสิ่งใดก็ไม่อยากให้ใครปฏิบัติต่อเราในสิ่งที่เราไม่ชอบคนอื่น ๆ ก็เหมือนกัน มีพระพุทธพจน์ในเรื่องนี้ เช่น

“ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ธรรมปริยายที่ควรน้อมเข้ามาในตนเป็นไฉน? อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ผู้ใดจะปลงเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนั้นไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา อนึ่ง เราพึงปลงคนอื่นผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนั้นก็ไม่ใช่เป็นที่รักที่พอใจแม้ของคนอื่น ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของเรา ธรรมข้อนั้น ก็ไม่ใช่เป็นที่รักที่พอใจแม้ของผู้อื่น ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา เราจะพึงประกอบผู้อื่นไว้ด้วยธรรมข้อนั้นอย่างไร?...”^{๑๑}

เมื่อใช้เกณฑ์นี้กับการให้อภัย เราก็อาจถามตนเองว่าเราอยากถูกใครผูกใจเจ็บ อาฆาตเค้น หรือจองเวรคอยหาช่องทางระบายความแค้นกับเราอยู่เรื่อยไปหรือไม่แน่นอนอนเราย่อมตอบว่าไม่ และคนอื่นก็ย่อมตอบว่าไม่ เช่นเดียวกับเรา หนทางที่จะไม่ให้เกิดสิ่งที่เราไม่ชอบในกรณีนี้ก็คือการให้อภัย ลองจินตนาการดูถ้าในความสัมพันธ์ระหว่างเรากับคนอื่น ๆ ไม่มีการให้อภัยซึ่งกันและ

^๙ ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายว่า “อนัตตา” ในความหมายอย่างง่ายที่สุด คือ “ความไม่เห็นแก่ตัว” (โปรดดู พุทธทาสภิกขุ. อนัตตาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพฯ: ชั่วหอม, ๒๕๔๙). หน้า ๒๓.

^{๑๐} ติช นัท ฮันห์. คือเมฆสีขาวทางก้าวเก่าแก่ (เล่ม ๒). รสนา โตสิตระกูล และสันติสุข โสภณสิริ แปล. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓). หน้า ๑๑๗.

^{๑๑} เวฬุวารสูตร ส.มหา. 1459-62.

กัน เราคงอยู่กันอย่างกินแหนงแคลงใจกันตลอดเวลา ในความสัมพันธ์เช่นนี้จะหาความเป็นปกติสุขได้ยาก ยิ่งถ้าเป็นความขัดแย้งระดับสังคมด้วยแล้วถ้าไม่มีการบวนการคลี่คลายความขัดแย้งด้วยการให้อภัย (เช่น การเจรจาประนีประนอม ใช้คำสอนทางศาสนา ฯลฯ) สภาพทางสังคมจิตวิทยาคงย่ำแย่ เต็มไปด้วยความวิตกกังวล หวาดระแวง และอาจเกิดความรุนแรงขึ้นเมื่อใดก็ได้

มองอีกแง่หนึ่ง ลึกๆแล้วในจิตใจของเราแต่ละคนล้วนต้องการได้รับการอภัยจากคนอื่นๆทั้งสิ้น เพราะเราต่างก็รู้ว่าเราไม่ใช่มนุษย์สมบูรณ์แบบประเภทที่ไม่อาจทำอะไรผิดพลาดเลย เราเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาที่อาจทำอะไรผิดพลาดต่อคนอื่นได้เสมอ ถ้าไม่เหลือบ่ากว่าแรงเราก็ต้องการความเข้าใจและได้รับการอภัยจากคนอื่นๆตามที่ควรจะเป็น ดังนั้นการนึกถึงอกเขาอกเราจึงเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่สนับสนุนการให้อภัย

เหตุผลทางจริยธรรม เป็นเหตุผลที่พระพุทธศาสนาถือว่าสำคัญที่สุดที่จะใช้ยืนยันว่าทำไมเราจึงควรให้อภัย ทั้งนี้เพราะสำหรับมุมมองของพระพุทธศาสนาความเป็นจริงตามคำอธิบายทางอภิปรายาก็ดี ข้อเท็จจริงทางจิตวิทยาก็ดี จะมีประโยชน์ต่อมนุษย์ก็ต่อเมื่อถูกนำมาปรับใช้ได้กับการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมเท่านั้น ความหมายของการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมถ้าสรุปอย่างรวบรัดก็คือ “การมีวิถีชีวิตที่มุ่งทำความเข้าใจความทุกข์กับความดับทุกข์” ซึ่งความทุกข์อาจแบ่งได้เป็นสองประเภทคือ ทุกข์ในชีวิตของปัจเจก กับทุกข์ทางสังคม อย่างหลังอาจเรียกว่า “ทุกข์ร่วม” (Collective Suffering) ในการอธิบายคำสอนพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะทำให้เข้าใจว่าคำสอนทางพระพุทธศาสนาใช้ดับทุกข์ใน ชีวิตของปัจเจกบุคคลเท่านั้น มิได้มุ่ง (หรือไม่สนใจ/ไม่มีไว้) เพื่อดับทุกข์ร่วมทางสังคม แต่ในมุมมองของผู้เขียนเห็นว่าพระพุทธศาสนาถือว่าการดับทุกข์ในชีวิตปัจเจกกับทุกข์ร่วมทางสังคมไม่ใช่เรื่องแยกส่วนหรือแยกขาดจากกัน หากแต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเป็นไปได้ภายในวิถีทางปฏิบัติอันเดียวกัน วิถีชีวิตทางจริยธรรมจึงเป็นวิถี

ที่มุ่งทำความเข้าใจความทุกข์ และความดับทุกข์ทั้งในชีวิตของปัจเจกและทุกข์ร่วมในทางสังคม เช่น วิถีชีวิตทางจริยธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรารู้จักกันดีในนาม “ทางสายกลาง” หรือมรรคมีองค์แปด ซึ่งสรุปลงเป็นไตรสิกขาที่ท่องจำกันคุ้นปากว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นผู้เขียนเห็นว่ามี ความมุ่งหมายทางจริยธรรมสองอย่างคือ เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจหรือเพื่อดับทุกข์ในชีวิตปัจเจก และเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์หรือเพื่อความสงบสุขทางสังคม เราจะเห็นภาพชัดขึ้นจากการมองแนวทางดำเนินชีวิตทางจริยธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. แนวทางดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งศีล (อธิศีลสิกขา) คือ การมีวิถีชีวิตแห่งการไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการพูดหรือการสื่อสาร โดยให้มีสัมมาวาจา ไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการกระทำ โดยให้มีสัมมากรรม และ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการหาเลี้ยงชีวิต โดยให้มีสัมมาอาชีวะ ดังนั้นวิถีชีวิตที่มีศีลก็คือวิถีชีวิตที่ไม่เบียดเบียน ไม่สร้างความทุกข์แก่ผู้อื่นและสังคม (รวมถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ) มองในเชิงบรรทัดฐาน (Normative) ศีลจึงเป็นข้อเรียกร้องขั้นพื้นฐานเพื่อความสงบสุขของสังคม

๒. แนวทางดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งสมาธิ (อธิจิตตสิกขา) คือการมีวิถีชีวิตแห่งสติระลึกรู้ตัวตนเองให้เพียรพยายามป้องกันความชั่ว ละความชั่ว ขวนขวายทำความดี รักษาความดี สร้างพื้นฐานจิตใจที่หนักแน่น มั่นคง สุขุม เยือกเย็น สงบ ปล่อยใจ อันจะเป็นพื้นฐานให้มีศีลที่มั่นคง และช่วยให้ใช้ปัญญาพินิจไตร่ตรองสภาวะ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ หรือเรื่องราวต่างๆได้กระจ่าง และเที่ยงตรงตามความเป็นจริง

๓. แนวทางดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) คือ การมีวิถีชีวิตที่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อสร้างโลกทัศน์ชีวิตที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) และมีความคิดที่ถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ) ซึ่งจะเป็นแสงสว่างนำทางให้การปฏิบัติด้านศีลและสมาธิเป็นไปอย่างถูกต้องทำให้ดับทุกข์

ได้ทั้งในชีวิตปัจเจกและทุกชั่วร่วมทางสังคมตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ที่จริงวิถีแห่งศีล สมาธิ ปัญญาที่คือวิถีชีวิตอันเดียวกันคือ “ทางสายกลาง” หรือ “วิถีชีวิตประเสริฐ” (พรหมจรรย์) ที่สะอาดด้านความประพฤติ การกระทำ (ศีล) สงบด้านจิตใจ (สมาธิ) และสว่างด้วยปัญญา การดำเนินชีวิตที่สะอาด สงบ สว่างคือการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมที่พระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นวิถีแห่งการดับทุกข์ทั้งในชีวิตปัจเจกและทุกชั่วร่วมทางสังคม

ถามว่า การให้อภัยอยู่ในส่วนไหนของวิถีชีวิตทางจริยธรรมดังกล่าวนี้? คำตอบคือการให้อภัยเป็นองค์ประกอบหนึ่งของปัญญา ซึ่งถูกบ่มเพาะให้งอกงามได้ด้วยศีลและสมาธิ กล่าวคือ “ปัญญา” ตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นประกอบด้วยคุณลักษณะสองอย่างหลักๆ คือ “สัมมาทิฐิ” คือความเห็นกระจ่างในความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ (เช่น กฎไตรลักษณ์ ปฏิจตสมุปบาท อริยสัจ 4) และความเห็นถูกต้องทางศีลธรรม (เช่น เห็นว่าดี ชั่ว มีจริง ทำดีก่อให้เกิดผลดี ทำชั่วก่อให้เกิดผลชั่ว ฯลฯ) และ “สัมมาสังกัปปะ” คือความดำริหรือความคิดถูกต้อง หมายถึงความไตร่ตรองที่หนุนเสริมความไม่เฝ้าในทางที่ไม่หมกมุ่นมัวเมาในกามหรือในความสุขทางผัสสะแต่มุ่งความพ้นทุกข์หรืออิสรภาพทางจิต และความไตร่ตรองในทางละความพยายาเบียดเบียน เป็นต้น การให้อภัยจึงเกิดจากความคิดที่ไม่พยายาอันเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของสัมมาสังกัปปะซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของปัญญา และการให้อภัยอาจถูกบ่มเพาะให้งอกงามด้วยศีลและสมาธิ ดังแนวการฝึกอบรมสติห้าประการ (ศีล ๕) จากหมู่บ้านพลัม ของท่านติช นัทธันห์ ขอยกมาให้ท่านเฉพาข้อที่หนึ่ง ดังนี้

“ตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการทำลายชีวิต ข้าพขอตั้งสัตย์ปฏิญาณที่จะบ่มเพาะความเมตตา และเรียนรู้วิถีทางที่จะปกป้องชีวิต ผู้คน สรรพสัตว์ พืชพันธุ์ และแร่ธาตุ ข้าพตั้งจิตมั่นที่จะไม่ทำลายชีวิต ไม่ปล่อยให้ผู้อื่นทำลายชีวิต

รวมทั้งจะไม่ส่งเสริมการทำลายชีวิตใดๆในโลกนี้ โดยทั้งความคิดและการปฏิบัติในวิถีชีวิตของข้าพ”^{๑๒}

จะเห็นได้ว่าคำภาวนาดังกล่าวนี้นี้เป็นคำภาวนาที่มี “เนื้อหา” ของ ศีล สมาธิ ปัญญาผสานกันอย่างเป็นเอกภาพและเกี่ยวพันกันและกัน เนื้อหาของศีลคือการตั้งเจตนาที่จะไม่ฆ่าไม่ทำลายและไม่สนับสนุนการฆ่าการทำลายชีวิตและสรรพสิ่ง เนื้อหาของสมาธิคือความตั้งใจมั่นที่จะปฏิบัติตามศีล (รวมทั้งภาวะจิตที่สงบ ประณีต นุ่มนวล อ่อนโยน ที่ปรากฏขณะภาวนา) และเนื้อหาของปัญญาคือความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการทำลายชีวิต เกิดความดำริหรือความคิดที่จะตั้งสัตย์ปฏิญาณบ่มเพาะความกรุณา และการบ่มเพาะความกรุณาก็หมายถึงการบ่มเพาะสำนึกการให้อภัยให้งอกงามขึ้นในจิตใจด้วย ซึ่งจะช่วยให้เราสามารถให้อภัยได้ง่ายขึ้นในทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนั้น การให้อภัยจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตทางจริยธรรมตามหลักมรรคมีองค์ ๘ หรือไตรสิกขา วิถีชีวิตที่ตั้งตามหลักพุทธศาสนาในแง่หนึ่งจึง “เรียกร้อง” (Requirement) หรือมีลักษณะเป็น “อภัยวิธี” คือวิถีแห่งการให้อภัย ไม่พยายาเบียดเบียน

การสรุปว่า การให้อภัยหรืออภัยวิธีเป็นวิถีชีวิตทางจริยธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนา อาจยังไม่เพียงพอที่จะใช้เป็นเหตุผลในทางจริยธรรมว่าทำไมเราจึงควรให้อภัย เราจึงควรพิจารณาต่อไปว่าอภัยวิธีมี “คุณค่า” ทางจริยธรรมอย่างไร ซึ่งผู้เขียนขอแบ่งเป็นสองอย่างคือคุณค่าต่อตนเอง และคุณค่าต่อสังคม

ในแง่คุณค่าต่อตนเอง เราอาจเข้าใจได้ง่ายๆว่าในเมื่อพระพุทธศาสนาถือว่าการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมคือ “การมีวิถีชีวิตที่มุ่งทำความเข้าใจความทุกข์กับความดับทุกข์ทั้งในชีวิตปัจเจกและทุกชั่วร่วมทางสังคม” การให้อภัยหรือการฝึกปฏิบัติในอภัยวิธีย่อมช่วยลดความรุ่มร้อน

^{๑๒} ติช นัทธันห์. *วิถีแห่งบัวบาน บทภาวนาเพื่อการบำบัดและการเปลี่ยนแปลง*. สุภาพร พงศ์ฤกษ์ แปล.(กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๓๙). หน้า ๑๒๔.

ความเจ็บปวด ชื่นแค้น ความอามาตพยาบาทในจิตใจ กล่าวตามจารีตคือ การให้อภัยช่วยระงับหรือลดกิเลสที่เรียกว่า “โทสะ” ซึ่งเป็นหนึ่งในอกุศลมูลอันเป็นรากเหง้าของความรุนแรงทางจิตใจที่แสดงออกทางกาย วาจา พระพุทธศาสนาเปรียบโทสะเหมือนเปลวไฟที่แผดเผาจิตใจ ให้ร้อนรุ่มเป็นทุกข์ (โทสัคคิ) การให้อภัยหรืออภัยวิธีจึงเป็นวิถีแห่งการดับทุกข์ทางใจของปัจเจกซึ่งเป็นความมุ่งหมายสำคัญของการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นคุณค่าของการให้อภัยหรืออภัยวิธีต่อปัจเจกบุคคลก็คือเป็นวิถีที่ส่งเสริมความดับทุกข์ซึ่งเป็นเป้าหมายของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

ในแง่คุณค่าต่อสังคม การให้อภัยหรืออภัยวิธีย่อมช่วยลดความรุนแรงทางสังคม เราต้องยอมรับความจริงว่าความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ปกติของสังคมมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความชอบ ความคิด ความเชื่อ ความเห็น แตกต่างกัน และยังมีเรื่องผลประโยชน์ โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนปัจจัยที่ซับซ้อนมากมายที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม แต่ทำอย่างไรเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นจึงจะไม่นำไปสู่ความแตกแยก แบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายและเผชิญหน้ากันด้วยความรุนแรง นี่เป็นโจทย์ใหญ่ที่ทุกสังคมพยายามหาคำตอบ พระพุทธศาสนาเชื่อว่าการให้อภัยหรืออภัยวิธีเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยป้องกัน หรือลดความแตกแยกรุนแรง ทำให้แนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยหลักอหิงสาหรือสันติวิธีมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและบรรลุผลสำเร็จได้จริง

เหตุผลทางจริยธรรมจึงบอกเราว่า การให้อภัย หรืออภัยวิธี เป็นวิถีแห่งการรักษาดูแลตนเองและรักษาผู้อื่นหรือสังคม ยังสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอพึงเสพสติปัญญาด้วยคิดว่า เราจักรักษาผู้อื่น บุคคลผู้รักษาดูแลย่อมชื่อว่ารักษาผู้อื่น บุคคลผู้รักษาผู้อื่นย่อมชื่อว่ารักษาดูแล... เมื่อรักษาดูแลก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่นนั้นเป็นอย่างไร ด้วยการทำนุปฏิบัติ ด้วยการทำจริยธรรม ด้วยการทำนุบำรุง อย่างนี้แลเมื่อรักษาดูแลก็ชื่อ

ว่ารักษาผู้อื่น... เมื่อรักษาผู้อื่นก็ชื่อว่ารักษาดูแลนั้นเป็นอย่างไร ด้วยขันติ ด้วยอหิงสา ด้วยความมีเมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แลเมื่อรักษาผู้อื่นชื่อว่ารักษาดูแล... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัญญา ด้วยคิดว่า เราจักรักษาดูแล และเจริญสติปัญญาด้วยคิดว่า เราจักรักษาผู้อื่น ดังนี้แล” ^{๑๓}

พระพุทธพจน์ข้างบนนี้บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า การปฏิบัติธรรม (แม้แต่เจริญสติปัญญา^{๑๔} ซึ่งดูเหมือนจะสอดคล้องตามประเพณีมานานว่า เป็นกิจเฉพาะตัวเท่านั้น) หรือการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น คือการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ มีความอดทน ไม่เบียดเบียน มีเมตตาด้วยระลึกอยู่เสมอว่าจะรักษาดูแลตนเองและผู้อื่น การปฏิบัติธรรมตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงเป็นการดำเนินชีวิตที่ช่วยคลี่คลายหรือดับทุกข์ทั้งส่วนตน ทุกข์ของคนอื่น และทุกข์ร่วมทางสังคม และอภัยวิธีก็คือวิถีชีวิตทางจริยธรรมอย่างหนึ่งที่ยืนยันความจริงนี้

ปัญหาการใช้อภัยวิธี

ในโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไทย

ถ้าเรามองว่าแนวคิดเรื่องอภัยวิธีในทัศนะของพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาเป็น “องค์ความรู้” อย่าง

^{๑๓} เสตกสูตรที่ ๑ มหา.ส.๗.๕๔-๗๖๒

^{๑๔} สติปัญญา คือการเจริญสติอยู่กับปัจจุบันขณะ โดยกำหนดพิจารณาอาการต่างๆทางกาย เวทนา (ความรู้สึก) จิต ธรรม จากเนื้อความในพระสูตรที่ยกมา แสดงให้เห็นในด้านหนึ่งว่าการเจริญสติให้อยู่กับปัจจุบันขณะนั้นมี “เนื้อหา” ของการไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เกิดจิตสำนึกรักษาดูแลตนเองและผู้อื่น ถ้าเราศึกษาแนวการเจริญสติของท่านติช นัท ฮันห์ จะพบว่าท่านประยุกต์สติปัญญาตามนัยพระพุทธพจน์นี้กับสภาพปัญหาของชีวิตและสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีพลังต่อการเกิดปัญญาญาณ และจิตใจที่อ่อนโยนอย่างน่าอัศจรรย์ (ผู้สนใจงานของท่านติช นัท ฮันห์ โปรดดูหนังสือชื่อ “ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ” และหนังสือที่ใช้อ้างอิงในบทความนี้ เป็นต้น)

หนึ่ง เราที่ต้องยอมรับว่าองค์ความรู้ใดก็ตามจะมีประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม ก็ต่อเมื่อถูกนำไปใช้แล้วทำให้ชีวิตและสังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นตามเนื้อหาสาระและเจตนารมณ์หลักๆขององค์ความรู้นั้นๆ แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วองค์ความรู้ใดก็ตามเมื่อถูกนำไปใช้ในสังคม องค์ความรู้ที่นั้นยากที่จะดำรงเนื้อหาสาระหรือความมุ่งหมายเดิมอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องได้ เพราะองค์ความรู้ต่างๆนั้นย่อมถูกใช้ภายใต้อิทธิพลของกรอบโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นคือ “*ความรู้ถูกบงการโดยวัฒนธรรม*”^{๑๕} เมื่อเป็นเช่นนั้นเนื้อหาสาระและเจตนารมณ์ขององค์ความรู้ต่างๆจึงอาจถูกบิดผันดัดแปลงไปตามอิทธิพลหรือการกำหนดของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ เราจึงมีการพูดกันทำนองว่า พุทธศาสนาแบบไทยๆ ประชาธิปไตยแบบไทยๆ หรือแม้กระทั่งว่า “การเรียนวิทยาศาสตร์แบบไทยๆ ” คือเรียนวิทยาศาสตร์แบบท่องจำเนื้อหาวิชา มากกว่าที่จะฝึกฝนวิธีคิดและสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้/แสวงหาความรู้/ความจริงแบบวิทยาศาสตร์

ในกรอบโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมแบบอดีตซึ่งเป็นระบบศักดินาอุปถัมภ์ มีการตีความคำของพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์หรือบารมีของสถาบันเจ้าขุนมูลนาย และสร้างระบบศีลธรรมควบคุมความประพฤติของคนชั้นล่างให้เป็นไปในแนวทางที่ชนชั้นนำต้องการ เช่น เน้นคำสอนที่ว่ากษัตริย์เป็นสมมติเทพ การเกิดมาในชนชั้นเจ้าขุนมูลนายเป็นผลของการบำเพ็ญบุญบารมีในอดีตชาติ สอนเรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์เป็นศีลธรรมกำกับความประพฤติของชนชั้นป่าวไพร่ ในสภาพสังคมเช่นนั้นคำสอนของพระพุทธศาสนาอาจช่วยรักษาสถาบันกษัตริย์ให้เข้มแข็ง สร้างการยอมรับทางชนชั้นถ่วงดุลการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมของคนชั้นนำด้วยคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม เป็นต้น รวมถึงลดความขัดแย้ง

ในความสัมพันธ์ทางชนชั้น อภัยวิถีอาจแสดงออกในรูปคำสอนที่ให้ผู้ใหญ่มีคุณธรรมเป็นแบบอย่าง เป็นปูชนียบุคคลมีเมตตาต่อผู้น้อยซึ่งหมายถึงป่าวไพร่ ลูก ลูกศิษย์ ฯลฯ ดังที่มีการสอนกันจนเป็นประเพณีมาถึงปัจจุบันว่า “พรหมวิหารธรรมคือธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่” เป็นต้นสำหรับในวิถีชาวบ้านซึ่งอยู่กระจัดกระจาย ไม่ได้เชื่อมโยงกับสังคมเมืองมากเช่นปัจจุบัน อภัยวิถีก็ค่อนข้างปรากฏเด่นชัดในความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีการเลือก “ผู้นำตามธรรมชาติ” ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณธรรมที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และถือว่าวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน เวลามีปัญหากระทบกระทั่งขัดแย้งจะมีการตัดสินข้อพิพาทกันที่ศาลาวัด โดยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมออกความเห็นและเสนอทางออก ซึ่งส่วนใหญ่ปัญหาขัดแย้งต่างๆจะยุติลงได้โดยการไกล่เกลี่ยประนีประนอม และให้อภัยแก่กันและกัน วัฒนธรรมอภัยวิถีเช่นนี้ยังมีให้เห็นอยู่บ้างในบางหมู่บ้านของชนบทไทย แต่นับวันจะลดน้อยลงเรื่อยๆ^{๑๖}

ส่วนในยุคปัจจุบันแม้เราอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมแบบประชาธิปไตย สังคมก้าวไปสู่สภาวะของสังคมสมัยใหม่ (Modern Society) แต่การนึกกลับปรากฏว่าลักษณะขั้นพื้นฐานของสังคมแบบฐานันดรมีได้อันตรธานหายไป กล่าวคือบุคคลจะไม่เสมอภาคกันอย่างมากทั้งในสภาพการณ์ความเป็นจริง และในรูปการนิจิตสำนึกของผู้คน ทั้งนี้บุคคลจะมีการรวมตัวกันกระจุกตามสถานภาพแบบลดหลั่นและเกาะเกี่ยวเนื่องกันจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง โดยมีฐานะกำเนิดของบุคคล ระดับของการศึกษา ลักษณะอาชีพและหน้าที่การงาน รวมทั้งสถานะความมั่ง

^{๑๕} มุกหอม วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *มหาวิทยาลัยเที่ยงวัน นิธิ เอียวศรีวงศ์*. (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๙). หน้า ๒๐.

^{๑๖} กฤษกร วงศ์กรวุฒิ สัมภาษณ์พิเศษ พ่อใหญ่สมเกียรติ พันภัย “ภูมิปัญญาจากความทุกข์ยาก” ใน นิตยสาร *ค.คน* ประจำเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐. หน้า ๖๒.

คั้งทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยผลักดันสร้างแรงจูงใจรวมทั้ง
แวดล้อมและมีอิทธิพลอยู่^{๑๗}

“ความไม่เสมอภาคกันอย่างมาก” ในหลายๆด้าน
ดังกล่าวเป็นสภาพของ “ความไม่เป็นธรรม” และ “ความ
ไม่สามารถสื่อสารให้เข้าใจตรงกัน” หรือ “ความไม่
สามารถสร้างอุดมการณ์ร่วมกันได้” ที่กำลังกลายเป็น
เงื่อนไขความขัดแย้งที่ลึกซึ้งและรุนแรงขึ้นเรื่อยๆใน
สังคมไทย ตัวอย่างเช่น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับ
ประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาความ
ขัดแย้งทางการเมืองที่แสดงออกในรูปของคนชนบทตั้ง
รัฐบาล คนเมืองล้มรัฐบาล เพราะนิยาม “ประโยชน์
ส่วนรวม” ไม่ตรงกัน นอกจากนี้การประท้วงเรียกร้อง
ต่างๆ การใช้อำนาจปราบปรามของเจ้าหน้าที่รัฐที่มี
แนวโน้มที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น

น่าสังเกตว่า ท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งที่มากมาย
และซับซ้อนภายใต้โครงสร้างสังคมประชาธิปไตย/สังคม
สมัยใหม่ที่ยังคงความเข้มข้นของวัฒนธรรมฐานันดร อภย
วิถีตามคำสอนของพระพุทธศาสนาแทบไม่มีบทบาทช่วย
เสนอทางออกหรือลดความขัดแย้งในสังคมปัจจุบันอย่าง
ที่อาจเห็นเป็นรูปธรรมเลย แต่พระพุทธศาสนากลับมี
อิทธิพลอย่างมากในเรื่องวัตถุมงคลพาณิก ดังเช่นเกิด
กระแสตุ๊กตาคอมพิวเตอร์ในช่วงปีสองปีมานี้เป็นต้น วัฒน
ธรรมการสอนและการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาของ
บ้านเรายังตามไม่ทันปัญหาที่ซับซ้อนของสังคมปัจจุบัน
ดังที่นักวิชาการบางคนตั้งข้อสังเกตว่า การปฏิบัติธรรม
แบบจารีตที่ให้นั่งหลับตา บริกรรมภาวนาข้อความที่
ปราศจาก “เนื้อหา” (เช่น “ยุบหนอ – พองหนอ” เป็น

ต้น) นั้นไม่น่าจะช่วยแก้ปัญหาในชีวิตจริงได้เลย^{๑๘} คำ
สอนของพระพุทธศาสนาจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อ การเรียน
การสอนและการปฏิบัติธรรมมี “เนื้อหา” ของปัญหาชีวิต
และสังคมร่วมสมัยถูกนำเข้ามาเกี่ยวข้องในการวิเคราะห์
คลี่คลายผ่านทัศนระมมของหรือหลักคิด/หลักธรรมที่เป็น
แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งแบบคายเท่านั้น
ดังนั้น อภยวิถีที่เคยมีคุณค่าต่อวิถีชุมชนในอดีต จึงควร
ถูกปรับประยุกต์ให้ตอบสนองปัญหาความขัดแย้งของ
สังคมร่วมสมัยอย่างเป็นรูปธรรม ผู้เขียนจะทดลองเสนอ
ในหัวข้อต่อไป

การประยุกต์อภยวิถีกับแนวทางสันติและสมานฉันท์

ดังที่กล่าวมา ปัญหาสังคมร่วมสมัย หรือ “ทุกขร่วม
ทางสังคม” ที่เรากำลังเผชิญร่วมกันอยู่ในวันนี้ คือปัญหา
ความขัดแย้งและความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ และปัญหาวิกฤตทางการเมือง ปัญหาแรกสะท้อน
ให้เห็นรอยร้าวในหลายๆด้าน เช่น ร้อยร้าวด้าน
ประวัติศาสตร์ที่เกิดกระแสดอกย้า “ความเป็นอื่น”
(Otherness) ในสามจังหวัดภาคใต้ ร้อยร้าวด้านชาติพันธุ์
ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ไม่อาจกลมกลืนเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันได้ และร้อยร้าวเรื่องอภยวิถีโดยเหนือ
ดินแดน ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความปริแยกถ้ำลึกยากที่จะ
เชื่อมประสานให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ภายใน
ระยะเวลาห้าปีสิบปี ส่วนปัญหาวิกฤตการเมืองก็ส่งผล
สะท้อนอย่างลึกซึ้งต่อความน่าเชื่อถือของสถาบันชั้นสูง
ของสังคม (เช่น “ตำแหน่งองคมนตรี” ซึ่งกฎหมาย
กำหนดให้ดำรงความเป็นกลางทางการเมือง แต่ประธาน
องคมนตรีกลับถูกคนในสังคมจำนวนไม่น้อยเชื่อว่าอยู่

^{๑๗} นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ “สิทธิมนุษยชนในบริบทของสังคม
การเมืองไทยสมัยใหม่” ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา (บรรณา
ธิการ). *จักรวาลวิทยา: บทความเพื่อเป็นเกียรติแก่ นิธิ เอียว
ศรีวงศ์*. (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๙). หน้า ๓๒๕-๓๒๖.

^{๑๘} โปรตตุ จากบรรณาธิการ. “ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา”
ใน *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* ปีที่
๑๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๕๐. หน้า ๑-๗.

เบื้องหลังการก่อรัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙)^{๑๙} ต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนชั้นกลางและคนรากหญ้า (พูดกันไม่รู้เรื่อง ผลประโยชน์ที่คาดหวังแปลกแยกกัน) ทำให้เกิดการแตกแยกทางความคิด การแย่งมรดกชนระหว่างกลุ่มอำนาจเก่ากับกลุ่มอำนาจใหม่ เกิดการมองหน้ากันไม่ติดระหว่างคนที่รักหรือเกลียดตัวบุคคลคนเดียวกัน เกิดสภาพความอ่อนแอของนักรบการเมืองและพรรคการเมือง เป็นต้น

ท่ามกลางปัญหาขัดแย้งดังกล่าวนี้ มีการเสนอแนวทางแก้ปัญหาที่น่าสนใจ เช่น แนวทางสันติวิธี สมานฉันท์ อารยะวิธีขึ้น ฯลฯ แต่ดูเหมือนแนวทางเหล่านี้ยังไม่เห็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและเห็นผลชัดเจนนัก ซ้ำยังมีคำถามทำนองว่า จะใช้สันติวิธีได้อย่างไรกับโจรที่ฆ่าเป็นรายวัน จะสมานฉันท์ระหว่างใครกับใคร ระหว่างรัฐกับฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบหรือ ระหว่างชั่วอำนาจเก่ากับชั่วอำนาจใหม่หรือ แล้วจะสมานฉันท์ได้อย่างไร ความไม่เป็นธรรม ความผิดและข้อกล่าวหาต่างๆจะจัดการกันอย่างไร จึงจะให้ทุกฝ่ายสมานฉันท์กันได้ และถ้าสมานฉันท์หมายถึง “มีความเห็นร่วมกัน” คนที่มีอุดมการณ์ขัดแย้งกัน หรือไม่สามารรถการสร้างอุดมการณ์ร่วมกันได้เลยจะเกิดความเห็นร่วมกันได้อย่างไร ฯลฯ

โดยนัยนี้ อภัยวิถีที่ย่อมถูกตั้งคำถามเช่นกันว่า เราจะให้อภัยโจรไหม? จะให้อภัย “ผู้นำ” ชั่วอำนาจเก่าไหม? จะให้อภัยกลุ่มทหารที่ก่อรัฐประหารไหม? หรือว่ารัฐกับผู้ก่อความไม่สงบในสามจังหวัดภาคใต้ควรให้อภัยแก่กันและกัน? ชั่วอำนาจเก่ากับชั่วอำนาจใหม่ควรให้อภัยกันและกัน? หรือว่าการให้อภัยเป็นเรื่องจำเพาะระหว่างกลุ่มคนบางกลุ่ม หรือเป็นเรื่องของสังคมทั้งหมด?

ผู้เขียนเห็นว่าอภัยวิถีเป็นเรื่องของสังคมทั้งหมด แต่ก่อนอื่นเราควรกำหนดให้ชัดเจนไปก่อนว่า การให้อภัยมีขอบเขตแค่ไหน เช่น เมื่อเราบอกว่า “สังคมควรให้อภัย

ผู้นำชั่วอำนาจเก่า” หมายความว่าสังคมควรยกโทษให้เขาทั้งหมด โดยไม่ต้องตรวจสอบข้อกล่าวหา ไม่ต้องนำสืบพยานหลักฐาน และส่งฟ้องศาลตามกระบวนการยุติธรรมใช่หรือไม่? คำตอบคือไม่ใช่ เพราะตามทัศนะของพระพุทธศาสนา (ในกรณีตัวอย่าง) ให้อภัยหมายถึงในแง่จิตใจเราควรจะให้ภัยกันทุกฝ่าย ไม่ควรเจ็บแค้น ผูกพยาบาทต่อกัน แต่ในทางกฎหมายถ้าใครทำผิดก็ต้องว่าไปตามกระบวนการยุติธรรม โดยนัยนี้เราจึงมองเห็นว่าการให้อภัยในบางกรณีหมายถึงเลิกแล้วต่อกัน (อโหสิกรรม) ไม่เอาความหรือไม่ดำเนินการใดๆเพื่อเอาผิดกันทางกฎหมาย (เช่น ในคดีที่ยอมความกันได้) แต่ในบางกรณีสามารถให้อภัยได้ในทางจิตใจ แต่ยังต้องดำเนินการตามกฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรม ดังนั้น การให้อภัยวิถีในกรณีปัญหาภาคใต้และปัญหาทางการเมืองในบ้านเราขณะนี้ ในแง่จิตใจเราควรให้อภัยแก่กันและกันได้ แต่ในแง่ที่ผิดกฎหมายก็ต้องดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา แม้เราจะถูกเบียดเบียนบีทาจจนถึงแก่ชีวิตก็ตาม ในทางจิตใจเราต้องให้อภัยแก่ผู้กระทำต่อเราโดยไม่มีเงื่อนไข ขอให้สังเกตข้อความต่อไปนี้

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรัตน์-ชนบท จักคำจกับริภาษข้าพระองค์ไฉร...ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรัตน์ชนบทนี้เจริญดีหนอที่เขาไม่ตีเราด้วยมือ...ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรัตน์-ชนบทจักตีข้าพระองค์ด้วยมือไฉร... ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรัตน์ชนบทนี้เจริญดีหนอที่เขาไม่ขว้างเราด้วยก้อนหิน...ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรัตน์ชนบทจักขว้างข้าพระองค์ด้วยก้อนหินไฉร...ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรัตน์-ชนบทนี้เจริญดีหนอที่เขาไม่ตีเราด้วยท่อนไม้...ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรัตน์ชนบทจักตีข้าพระองค์ด้วยท่อนไม้ ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรัตน์-ชนบทนี้เจริญดีหนอที่เขาไม่ประหารเราด้วยศาสตรา...ถ้า

^{๑๙} ดังที่มีการเดินขบวนขับไล่ประธานองคมนตรีและเกิดการปะทะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจขึ้น เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๐.

พวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วย ศาสตร์ ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทนี้เจริญดีเหนือที่เขาไม่ปลงเราเสียจากชีวิต ... ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทปลงข้าพระองค์เสียจากชีวิตด้วยศาสตร์อันคมไฉร... ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มีพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นอันมากที่ถือคัมภีระ ขยะแขยงอยู่ด้วยกายและชีวิต ย่อมแสวงหาศาสตร์สำหรับปลงชีวิตเสีย ศาสตร์สำหรับปลงชีวิตที่เราแสวงหาอยู่นั้นเราได้แล้ว”^{๒๐}

ข้อความนี้เป็นคำกราบทูลของพระปุนณเถระในคราวที่ไปลาพระพุทธเจ้าเพื่อไปเผยแผ่ธรรมในสุนาปรันตชนบท เมื่อถูกพระพุทธองค์ถามทำนองว่า ชาวสุนาปรันตชนบทขึ้นชื่อในทางเป็นคนชั่วร้าย ถ้าเธอถูกเขาตำหรือถูกทำร้ายด้วยวิธีต่างๆ เธอจะทำอย่างไร ซึ่งพระเถระก็ตอบไปตั้งข้อความข้างบนนั้น สุดท้ายพระพุทธองค์ก็ทรงเปล่งสาธุการว่า ทั้งหมดที่พระปุนณเถระกล่าวนั้นชอบแล้ว แสดงให้เห็นว่าการให้อภัยในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นคือให้อภัยได้แม้กระทั่งคนที่พรากชีวิตเรา แม้แต่คนที่ตำทำร้าย หรือฆ่าเรา เราก็ควรรู้จักติดต่อกับเขา ไม่ควรโกรธอาฆาต หรือทำร้ายตอบ แต่น่าสังเกตข้อความตอนท้ายที่ว่า “...ศาสตร์สำหรับปลงชีวิตที่เราแสวงหาอยู่นั้นเราได้แล้ว” นั้น ดูเหมือนพระเถระมิได้แสดงความอาลัยในชีวิต คล้ายกับยินดีที่จะถูกฆ่าตายเสียด้วยซ้ำ อาจทำให้สงสัยได้ว่าพระ พุทธศาสนาไม่ได้มองว่าชีวิตเป็นสิ่งที่ค่าสูงสุดที่คนเราพึงรักษาอย่างถึงที่สุดหรือ

ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาถือว่าชีวิตเป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างน้อยสองอย่าง คือ (1) ชีวิตนี้เป็นโอกาสอันงดงามซึ่งโอกาสที่ว่านี้เป็นผลมาจากความดีที่ได้กระทำมาในอดีตชาติ (2) โอกาสอันงามที่ว่านั้นจะเป็นพื้นฐานของการแสวงหา หรือสร้างความเต็มเปี่ยมให้แก่

ชีวิต^{๒๑} หมายความว่า พระพุทธศาสนาเชื่อว่าที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์เป็นผลของกรรมดีในอดีตชาติ ดังนั้นการเกิดมามีชีวิตจึงเป็นการได้โอกาสอันงาม (เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อว่าการเกิดเป็นมนุษย์นั้นแสนยาก เพราะคนเรามักทำกรรมชั่วมากกว่ากรรมดี เมื่อตายไปแล้วจึงได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์เพียงน้อยนิด) และเราควรใช้โอกาสอันงามที่ได้มานี้สั่งสมความดีงามต่างๆ เพื่อความเต็มเปี่ยมของชีวิตซึ่งหมายถึงชีวิตที่เป็นอิสระจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง การมองคุณค่าของชีวิตโดยสัมพันธ์กับ “กรรมดี” เช่นนี้ แสดงให้เห็นโดยนัยว่ามีบางอย่างที่พระพุทธศาสนาถือว่ามีความค่าสูงกว่าชีวิต บางอย่างที่ว่านี้เราอาจเรียกว่า “ความดี” หรือ “ธรรม” ก็ได้ หากเปรียบเทียบชีวิตกับ “ความดี” หรือ “ธรรม” แล้วเราจะพบว่าชีวิตเป็นสิ่งชั่วคราว แต่ความดีหรือธรรมเป็นสิ่งยั่งยืน และความดีหรือธรรมนั้นนอกจากจะรักษาผู้กระทำ ความดีหรือผู้ประพฤติธรรมแล้ว ยังรักษาสรรพชีวิตอื่นๆ ให้ได้รับโอกาสในการพัฒนาตนให้มีชีวิตที่เต็มเปี่ยมด้วย (ดัง หิริ โอตตัปปะเป็นธรรมคุ้มครองโลก เมตตาเป็นธรรมค้ำจุนโลก ฯลฯ) ดังนั้น ความดีหรือธรรมจึงเป็นสิ่งที่เราพึงรักษาแม้จะต้องสละชีวิตที่มีค่าก็ตาม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละแม้ชีวิตเพื่อรักษาธรรม” ลองสมมติง่ายๆว่า ถ้าโลกเรากำหนดมาตรฐานร่วมกันว่าชีวิตเป็นสิ่งที่มีความค่าสูงกว่าความดีใดๆ ถ้าใครมาทำร้ายเราจะด้วยวาจา ด้วยกำลัง หรืออาวุธใดๆ ก็ให้เรายกมือชีวิตด้วยการตอบโต้ที่รุนแรงพอๆ กันชนิดตาต่อตาฟันต่อฟัน โลกเราจะเดือดร้อนวุ่นวายขนาดไหน แต่ที่โลกเรายกมือมาได้ เพราะมนุษย์เรามองคุณค่าชีวิตโดยสัมพันธ์กับความดีหรือธรรม และเห็นว่าความดี หรือธรรมมีคุณค่าที่ต้องรักษาไว้

^{๒๐} ปุณณสูตร สฟ.ส.๑๑๕-๑๑๖.

^{๒๑} สมภาร พรหมทา. “คุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้ในทางชีวิตจริยธรรม” ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๔๙. หน้า ๙.

ด้วยชีวิต เพื่อให้ความดีหรือธรรมนั้นคุ้มครองรักษาโลก และสรรพชีวิตให้ได้มีโอกาสสร้างความเต็มเปี่ยมในชีวิตของตนต่อไป (ที่จริงมนุษย์ก็มองว่ามีสิ่งอื่น ๆ มีคุณค่าที่ควรแลกไว้ด้วยชีวิตอยู่แล้ว เช่น คนที่เรารัก ประเทศชาติ ศาสนา อุดมการณ์ ฯลฯ)

ดังนั้น ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความค่าสูงสุด และธรรมย่อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกชีวิต เพราะแม้แต่โจรก็ต้องมีธรรมของโจร ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “...มหาโจรประกอบด้วยองค์แปดประการ ย่อมตั้งอยู่ได้นาน ไม่เสื่อมเร็ว องค์แปดประการคืออะไรบ้าง คือไม่ประหารคนที่ไม่ประหาร, ไม่ถือเอาของจนไม่เหลือ, ไม่ลักพาสตรี, ไม่ประทุษร้ายกุมาร, ไม่ปล้นบรรพชิต, ไม่ปล้นราชทรัพย์, ไม่ปล้นใกล้ถิ่นเกินไป, (และ) ฉลาดในการเก็บ” ^{๒๒}

เพราะถือว่าธรรมมีค่ากว่าชีวิตดังกล่าวแล้ว พระพุทธศาสนาจึงยืนยันอย่างมั่นคงในอภัยวิธีว่า เมื่อเผชิญกับการเบียดเบียนทำร้าย ไม่ว่าจะด้วยปริยายใดๆ สิ่งที่ดีที่สุดที่เราพึงทำก็คือการทำใจเมตตาให้อภัย ไม่โกรธตอบหรือพยายามหาอาฆาตแค้น เพื่อรักษาธรรมหรือปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังข้อความข้างล่างนี้

“...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าพวกโจรผู้มีความประพฤติชั่วช้า พึงตัดทอนอวัยวะใหญ่ทั้งหลายด้วยเลื่อยอันมีคามสองข้างไขว้ ภิกษุผู้ที่ยังใจให้ประทุษร้ายในใจ ย่อมไม่ชื่อว่าทำตามคำสอนของเรา...อนึ่ง ความเพียรอันเราปรารถนาแล้ว จักไม่ย่อหย่อน สติอันเราตั้งไว้แล้ว จักไม่หลงลืม กายอันเราให้สงบแล้ว จักไม่กระวนกระวาย จิตอันเราตั้งไว้แล้ว จักมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว การประหารด้วยฝ่ามือ...ด้วยก้อนหิน...ด้วยท่อนไม้...ด้วยศาสตราทั้งหลาย จงเป็นไปในกายนี้เถิด คำสอนของพระพุทธเจ้า...เราจะทำให้จงได้ ดังนี้” ^{๒๓}

จากที่อธิบายมาทั้งหมด ทำให้เรากระจ่างชัดว่า อภัยวิธีคือวิธีแห่งการรักษาธรรม โดยเฉพาะรักษาอหิงสธรรม สันติธรรม สมานฉันท์ธรรม และเมื่อรักษาธรรมย่อมเท่ากับรักษาตนเอง รักษาผู้อื่น รักษาสังคม และรักษาโลกด้วย

ข้อสังเกตคือตามตัวอย่างที่ยกมา การให้อภัยมีลักษณะของการไม่ตอบโต้ คือไม่โกรธตอบ ไม่ตำหนิหรือทำร้ายตอบ ถ้าเราบอกว่า “ในแง่จิตใจให้อภัยได้เต็มที่ แต่ในแง่กฎหมายก็ดำเนินไปตามกระบวนการยุติธรรม” ที่นี้การใช้กฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมย่อมเป็นการตอบโต้รูปแบบหนึ่ง การตอบโต้เช่นนี้จะไม่ขัดหลักการให้อภัยหรือปัญหาที่เราสามารถอธิบายได้ว่า การตอบโต้ที่ขัดหลักการให้อภัยนั้น คือการตอบโต้ด้วยความเจ็บแค้น ด้วยความอาฆาตจองเวร ซึ่งเกิดจากแรงขับของกิเลสที่เรียกว่าโทสะที่สามารถนำไปสู่การใช้วิธีรุนแรงต่าง ๆ นานาได้ การตอบโต้เช่นนี้ย่อมทำลายทั้งตนเองและผู้อื่น เช่นเมื่อเราเห็นคนทะเลาะ ชกต่อย หรือกระแทกยกกองทัพรบราฆ่าฟันกัน ผลก็คือเหมือนกับสาคน้ำไฟกันเสียหายทั้งสองฝ่าย ดังนั้นการตอบโต้ด้วยโทสะจึงขัดกับหลักการให้อภัย แต่การตอบโต้ด้วยกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการไปโดยสุจริต พระพุทธศาสนาไม่ถือว่าขัดกับหลักการให้อภัย แต่การกระทำเช่นนั้นถือเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่ว่า “ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว” ดังนั้นอภัยวิธีจึงไม่ได้หมายความว่ายอมจำนน หรือไม่ตอบโต้ผู้กระทำความผิดต่อเรา ให้ตอบโต้ได้แต่ไม่ใช่ด้วยความโกรธแค้น ต้องตอบโต้ด้วยสันติวิธี เช่นใช้การเจรจาด้วยเหตุผล ใช้กฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมอย่างสุจริตเที่ยงธรรม เป็นต้น กล่าวโดยสรุปหลักการตอบโต้ของอภัยวิธีก็คือหลักการเดียวกันกับหลักสันติวิธี ดังข้อความข้างล่างนี้

“สันติวิธีไม่ใช่การยอมจำนนหรืออยู่เฉย ปล่อยให้อีก

ฝ่ายมากระทำโดยไม่ตอบโต้ แท้ที่จริงสันติวิธีคือการตอบโต้อีกแบบหนึ่งโดยไม่ใช้ความรุนแรง ทั้งนี้เพื่อหยุดยั้ง

^{๒๒} ใจสูตรที่ ๒ อ.อ.๑๙๑.

^{๒๓} มหาหัตถิปโตปมสูตร ม.ม.๓๔๒.

พฤติกรรมอันไม่ถูกต้อง หรือเพื่อปรับเปลี่ยนสถานการณ์ให้เป็นไปในทางสันติ”^{๒๔}

กล่าวโดยสรุป อภัยวิธีคือความเมตตาในทางปฏิบัติซึ่งเกิดจากปัญญาที่มองเห็นความเป็นจริงว่าสรรพชีวิตต่างเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ การให้อภัยเป็นการคุ้มครองรักษาทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่ว่ามิตรหรือศัตรู และการให้อภัยเป็นหน้าที่ของมนุษย์ในการรักษาธรรม (โดยเฉพาะ) คือ อหิงสา สันติ สมานฉันท์ โดยนัยนี้การแก้ปัญหาขัดแย้งต่างๆ ด้วยแนวทางอหิงสา สันติวิธี และสมานฉันท์ย่อมเป็นไปได้บนพื้นฐานของอภัยวิธี หรือภายในกระบวนการเรียนรู้ที่จะมีจิตคิดให้อภัยแก่กันและกันอย่างจริงจังเท่านั้น

ผู้เขียนเห็นว่า แนวทางแก้ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง และปัญหาขัดแย้งอื่นๆ ในทางสังคม ด้วยสันติวิธีและสมานฉันท์นั้นเป็นแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งแม้จะยากแต่ก็เป็นแนวทางเดียวที่จะสามารถดำรงสันติสุขอย่างยั่งยืน แม้นักต่อสู้ด้วยสันติวิธีเองย่อมตระหนักดีว่าการใช้แนวทางสันติวิธี คงต้องใช้เวลานาน คงต้องเสียสละ คงต้องเด็ดเดี่ยวเป็นพิเศษ คงเป็นที่เย้ยหยันของผู้อื่น แต่ถ้ามั่นในหลักการจริง ความอดทนยอมตามมาเอง^{๒๕} ผู้เขียนจึงเห็นว่าสังคมบ้านเราควรใช้โอกาสนี้ร่วมกันหาแนวทางเสริมสร้างอภัยวิธีให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อสนับสนุนแนวทางสันติและสมานฉันท์ ดังนี้

๑. ควรส่งเสริม “อภัยวิธีภาวนา” คือการพัฒนาอภัยวิธีขึ้นในสังคมทั้งหมด ซึ่งอาจทำได้สองแนวทาง อย่างแรกอาจเรียกว่า แนวทางประยุกต์ประเพณีการปฏิบัติธรรม คือในจารีตการปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาของบ้านเรานั้น มีประเพณีการแผ่เมตตาซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อ

สร้างพื้นฐานจิตใจที่มีเมตตาที่ง่ายต่อการให้อภัย เพียงแต่ว่าสิ่งที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นเพียงแค่ “ทำพอเป็นประเพณี” เท่านั้น เมตตาธรรมจะเกิดขึ้นในจิตใจของเราได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจและรู้สึกถึงคุณค่าในความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิตเท่านั้น การท่องคำแผ่เมตตาโดยปราศจาก “เนื้อหาความทุกข์” ของเพื่อนมนุษย์และสังคมให้เราเรียนรู้และรู้สึกสัมผัสได้ด้วยใจ ย่อมไม่อาจให้เกิดเมตตาธรรมขึ้นในจิตใจหรืออุปนิสัยของเราได้จริง สังคมชาวพุทธในบ้านเราอาจจำเป็นต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm) ใหม่ว่า การปฏิบัติธรรมไม่ใช่การ “ท่องจำ” หรือการ “บริกรรม” ข้อความที่ไม่มีเนื้อหา แต่การปฏิบัติธรรมคือการสัมผัสความเป็นจริงของชีวิตและสังคมด้วยมุมมองแบบพุทธ ตัวอย่างวิธีปฏิบัติเช่นนี้ที่เห็นได้ชัดคือแนวทางของ ท่านติช นัท ฮันห์ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ดังที่ท่านกล่าวว่า

“...สมาธิคือการจจจจอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างลึกซึ้ง เมื่อเราอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างลึกซึ้ง เราจะเกิดความเมตตากฎา...ถ้ามีใครทำอะไรที่เรารำคาญใจ แล้วเรามองอย่างลึกซึ้งจะเห็นว่าเขาทำให้เราทุกข์ เพราะเขามีความทุกข์ นี่คือการลงโทษผู้อื่น ถ้าคนอื่นทุกข์ แล้วเรารู้สึกดีขึ้น นี่คือการรุนแรง...การเจริญสติอย่างลึกซึ้งทำให้เราเห็นความทุกข์ของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งสามารถเปลี่ยนความโกรธความรุนแรงในตัวเราให้อ่อนโยนลง หากเราแค้นแค้นเราจะไม่ช่วยเขาเลย แต่ถ้าเรามีปัญญาจากการเจริญสติ เราจะเข้าใจเขาและกระตุ้นให้เขาอยากช่วยเขา”^{๒๖}

ผู้เขียนมองว่าประเพณีการปฏิบัติธรรมในบ้านเราเป็นต้นทุนทางจิตปัญญาของสังคมที่มีคุณค่าอันประมาณมิได้ เพียงแต่จำเป็นต้องประยุกต์ให้ตอบสนองต่อปัญหาชีวิตและสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น และต้องมีเนื้อหาสัมพันธ์กับ

^{๒๔} พระไพศาล วิสาโล. สันติวิธี วิธีแห่งอารยะ.(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๙). หน้า ๑๓๑.

^{๒๕} โปรตดู “บันทึกประชารัฐไทยโดยสันติวิธี อนุสนธิของจดหมายนายเข้ม” ใน อนุสสติ ๖๐ ปี ประชาธิปไตย. โครงการ ๖๐ ปี ประชาธิปไตย, ๒๕๓๕.

^{๒๖} หมอนไม้. เริ่มต้นใหม่: ตามรอยติช นัท ฮันห์ จากเวียดนามถึงหมู่บ้านพลัม.(กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์, ๒๕๕๐). หน้า ๑๓๔.

การเข้าใจและแก้ไข “ทุกข์สัจจะทางสังคมร่วมสมัย” ด้วยอย่างมีกระบวนการวิธีที่แยบคาย

แนวทางที่สอง คือการสร้างความรู้ความเข้าใจในความจริงที่แท้จริงของปัญหาขัดแย้งต่างๆในสังคมอย่างตรงไปตรงมา ชัดเจนและรอบด้าน เพื่อให้คนในสังคมเข้าใจปัญหาร่วมกัน มีจิตสำนึก เป้าหมาย และอุดมการณ์ ร่วมกันในการแก้ปัญหา อาจทำได้โดยการจัดเสวนา การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร ข้อคิดเห็น ข้อวิพากษ์วิจารณ์การเสนอทางออกอย่างหลากหลายรอบด้าน ทั้งนี้ในบ้านเราก็มีการทำกันมาพอสมควร แต่ผู้เขียนคิดว่ายังไม่กระจายไปในสังคมระดับกว้าง เห็นง่าย ๆ คือมหาวิทยาลัยทั่วประเทศมีจำนวนมาก แต่ที่ตื่นตัวเปิดเวทีเสวนาแนวทางสันติสมานฉันท์มีเพียงไม่กี่แห่ง เราน่าจะถือโอกาสนี้สร้างการเรียนรู้เรื่องอภัยวิถี สันติวิธี สมานฉันท์ที่เกิดขึ้นทั่วทุกภาคส่วนของสังคม

๒. การสร้างอภัยวิถี สันติวิธี สมานฉันท์ในเชิงโครงสร้าง หากจะมองอย่างกว้างความรุนแรงต่างๆในสังคมนั้นเป็นผลของความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายๆคือประเทศพม่าที่ถือว่าเป็นประเทศหนึ่งในเอเชียที่พุทธศาสนาค่อนข้างเจริญ โดยเฉพาะขึ้นชื่อในด้านการศึกษาอบรมและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่อาจช่วยให้สังคมแก้ปัญหาขัดแย้งทางการเมืองด้วยสันติวิธีได้ เพราะการปกครองประเทศตกอยู่ภายใต้โครงสร้างของระบบเผด็จการทหารซึ่งเป็นโครงสร้างความรุนแรง ในบ้านเราโครงสร้างความรุนแรงหลักๆประกอบด้วย (๑) วัฒนธรรมและโครงสร้างเชิงอำนาจ (๒) ระบบราชการและการเมืองที่ด้อยประสิทธิภาพ (๓) ระบบการศึกษาที่คับแคบและอ่อนแอ และ (๔) ทิศทางการพัฒนาตามแนวทางเงินนิยม – วัตถุนิยม – บริโภคนิยม^{๒๐๗} ถ้าเราต้องการให้สังคมไทยมีวัฒนธรรม

การแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆด้วยอภัยวิถี สันติวิธี สมานฉันท์ เราจำเป็นต้องสร้างการเรียนรู้ในสังคมให้เข้าใจหลักคิด จุดยืน อุดมการณ์ และคุณค่าของอภัยวิถี สันติ สมานฉันท์ เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนให้เกิดโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่มองคุณค่า ศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม สลายวัฒนธรรมฐานันดร มีระบบราชการ การเมือง การศึกษา และทิศทางการพัฒนาประเทศ ที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และเป็นไปเพื่อส่งเสริมการแก้ปัญหาด้วยความรู้ และปัญญามากกว่า การใช้อำนาจและความรุนแรง รวมทั้งมีแนวทางการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเป็นธรรม ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ เปิดพื้นที่ทางสังคมให้คนชั้นล่างมีที่ยืน มีสิทธิ มีเสียง มีศักดิ์ศรีความเป็นคนมากขึ้น ถึงแม้จะใช้เวลานานเราก็ต้องพยายามทำและทำกันทุกวิถีทางทุกภาคส่วนโดยเฉพาะชาวพุทธต้องมีจุดยืนที่มั่นคงในคำสอนของพระพุทธศาสนาที่มุ่งสร้างอภัยวิถีและสันติสุขทั้งในชีวิตของปัจเจก ในสังคม และโลก

กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนเชื่อว่าอภัยวิถีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา (และการดำรงอยู่ของพุทธศาสนาเองก็ตาม) จะมีความหมายต่อชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อมีกระบวนการที่จะนำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติได้อย่างตรงตามสาระและเจตนารมณ์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับสังคม อย่างสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เป็นจริง และส่งผลเป็นความดับทุกข์ในชีวิตปัจเจกและทุกชีวิตทางสังคมได้จริงตามสมควรแก่การปฏิบัติ ©

^{๒๐๗} ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ระเบิดพลังฝ่า “หุบผาคำ” (กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, ๒๕๕๐). หน้า ๑๐.